

ZADARSKI OTOCI – NATUKNICE ZA IZRADU PROGRAMA REVITALIZACIJE

Vladimir Skračić

Filozofski fakultet, Zadar

UDK 308(497.5-37 Zadar)

Stručni rad

Primljeno: 10. 1. 1994.

Zadarski se otoci u mnogočemu razlikuju od ostalih jadranskih otoka: površinom, brojem stanovnika i naselja, nepostojanjem gradskih središta na otoku te velikim brojem malih nenastanjenih otoka. Njihova revitalizacija pretpostavlja otklanjanje uzroka koji su doveli do regresije te poštivanje novonastalih uvjeta u kojima se oživljavanje ima dogoditi. Treba poboljšati putničke veze i uvesti linije za teretni promet, uvesti brodove-prodavaonice i kulturne i zdravstvene jedinice na brodovima, a u Zadru organizirati Otočni distributivni centar. Treba njegovati otoku primjereni neagresivni turizam, posebno onaj nautički, poticati individualne razvojne programe i kloniti se naglog dovođenja većeg broja novih otočana. Kvaliteta otočnog okoliša pri tom se ne treba čuvati samo zabranama nego i racionalnim planiranjem.

UVOD

Pitanja koja ovim prilogom želimo dotaknuti nadilaze interese županije Zadarsko-kninske, grada Zadra i samih otoka. Štoviše, smatramo da su ona trebala biti, ili bi trebala biti, postavljena na razini Republike Hrvatske, budući da smo uvjereni da jedan od stupova jadranske orijentacije¹ počiva na temeljima

1

Ovu sintagmu preuzimamo po inerciji. Unatoč tome što nedvosmisleno upućuje na orijentaciju Republike na more, valja kazati da je u svijesti onih koji su se njome služili (najviše političari u prigodnim govorima) polazna točka Zagreb, i *via facti*, povezivanje obalne i kontinentalne Hrvatske sa Zagrebom u središtu. Tome se ništa bitno ne može prigovoriti. No, upada u oči da ni analize ni projekcije koje su išle s jadranskom orijentacijom nikada nisu govorile o njezinu sadržaju na samom moru. Izgradnja slike o Hrvatskoj kao pomorskoj zemlji počivat će na edukaciji: najveći broj hrvatske djece ne zna jedriti, veslati, roniti, ribariti; mnogi ne znaju ni plivati. Poznavanja karakterističnih jadranskih kultura još je slabije: biljnog, životinjskog i ribljeg svijeta. Jadranska kulinarska kultura svedena je na pršut, paški sir i pečenu ribu. Posebno je mjesto upoznavanje s prošlošću i

kvalitetno izrađenog odnosa prema jadranskim otocima, pa tako i zadarskim. Svjesni da cjelovit projekt o tom pitanju u ovom trenutku u Republici ne postoji i da postoji opasnost da se on u dogledno vrijeme ne pojavi, mislimo da kao otočani i građani jednog od najljepših dijelova jadranske obale moramo sami postaviti, u skladu s našim mogućnostima, nekoliko natuknica za razmišljanje. Budu li prihvaćene od relevantnih lokalnih i republičkih institucija i javnosti, one bi mogle biti okosnicom budućih razmišljanja i određenja prema ovom prostoru.²

Republika Hrvatska jamči svim svojim građanima jednaku pravnu, građansku i egzistencijalnu sigurnost na svakoj točki svoga teritorija. Možemo se složiti da je takvo jamstvo pravna apstrakcija i da postoji kategorija tzv. "objektivnih okolnosti" koje ponekada otežavaju realizaciju takvih prava. Primjera je, nažalost, u ovom trenutku – zbog ratnih prilika – na pretek.³ No, ne može se smatrati samo objektivnim razlogom proizvedeno stanje na sjeverno-dalmatinskim otocima, kada ti otoci od Premude do Punte Planke značajno (iako uglavnom neizravno) sudjeluju i u dohotku i u slici koja je o našoj zemlji stvorena u svijetu. Dovoljno je pogledati naslovne strane onoga što se u hrvatskom jeziku udomaćilo pod nazivom monografija. Godinama su se posebitosti otočnog prostranstva doživljavale kao teret, nužno zlo i problem, a ne kao prednost, blagodat prirode, dar Božji, ako hoćemo. Nažalost ni danas, kada se odlučno najavljuje promjena odnosa prema moru, podmorju, obali i otocima, nismo sigurni da postoji volja i znanje, a još manje institucije koje bi te najave provele u djelo.⁴

doprinosom Jadrana i litorala nacionalnoj baštini.

2

Skraćenu varijantu ovih natuknica prihvatila je Skupština općine Zadar 1990. kao dio Programa rada Izvršnog vijeća. On je nažalost ostao mrtvo slovo na papiru.

3

Potrebno je naglasiti da kao građani Zadra duboko osjećamo sve nedaće ratnog stanja. Ovaj je prilog, međutim, pisan kao da ono ne postoji. S jedne strane zato što vjerujemo da ono neće beskonačno trajati i s druge, zato što smatramo da upravo sada treba razmišljati o programima koji bi se mogli operacionalizirati čim se stvore povoljni uvjeti.

4

Prvi je pokušaj osnivanja takvog tijela za sve pomorske djelatnosti (Ministarstvo pomorstva) propao. Treba uvijek imati na umu ono što je još uvijek živo u svijesti starijih stanovnika otoka, a to je da nijedna vlast, pa ni suvremena Hrvatska, nije organizirano pristupila moru, pomorskim djelatnostima i otočanima. Zato nije čudno da oni tu brigu priznaju jedino (staroj) Austriji. Ne treba zaboraviti pritom da je samo Austrija imala i instituciju i ljude u toj instituciji koji su se sustavno bavili pitanjima pomorstva, ribarstva i otočne infrastrukture (gotovo svi svjetionici, rive i cisterne po otocima izgrađeni su u to doba).

ZADARSKI OTOCI

Zadarski otoci zajedno s otočjem koje je kroz povijest bilo, a i danas jest, u zoni utjecaja Zadra – u prvom redu s Kornatima i Pagom – predstavlja fenomen od posebna interesa. Zajedno s litoralom i gradom Zadrom, čija se ni prošlost ni sadašnjost ne mogu promatrati izdvojeno od ovoga prirodnog fenomena, ono čini sretan spoj prirodne i kulturne baštine, vrijednosti koje je teško uočiti bez podrobnije analize. Zajedno s Kornatima na jugoistočnoj periferiji, riječ je o skupini tristotinjak otoka⁵, što je bez sumnje najveća koncentracija inzularnog tipa na Sredozemlju, a s obzirom na površinu akvatorija, sigurno jedna od najzanimljivijih na svijetu.

Na tom području u ovom trenutku postoji jedan nacionalni park i jedan park prirode (Kornati i Telašćica). Valja priznati da su i jedan i drugi organizacijski u prilično teškom stanju, ali da i jedan i drugi već sada u svijetu predstavljaju prvorazredne atrakcije i da praktično nema agencije koja dovodi turiste na Jadran a da u njenom itineraru ne postoje Kornati ili Slano jezero u Telašćici. Budući da cjelina zadarske otočne skupine po svojoj ljepoti ni po čemu ne zaostaje za Telašćicom, razumno je postaviti pitanje kvalitetnije zaštite svih otoka, kako bismo nebrigu, izolaciju, zapuštenost i napuštenost otoka učinili njihovom prednošću, takvom prednošću da se s njome u budućnosti ne bi mogla nositi niti jedna prirodna (i turistička) cjelina na Sredozemlju.

Navedeni otoci čine u zemljopisnom smislu tri niza: jedan – vanjski – pravilan, dinarskog smjera pružanja i paralelan s obalom (Premuda, Škarda, Ist, Molat i Dugi otok) te njima pripadajući mali nenastanjeni otoci, drugi – srednji – u zemljopisnom smislu manje koherentan, ali ipak srednji u odnosu na onaj unutarnji (Olib, Silba, Zverinac, Rava, Iž i Sestrunj) i treći, unutrašnji, koji čine: Vir, Rivanj, Ugljan i Pašman. Važno je napraviti ovu malu, makar i arbitrarnu podjelu, jer će se pokazati da su demografski procesi na ovim otocima u izravnoj vezi s udaljenošću od kopna i Zadra.

Istina, ta udaljenost nije i jedini čimbenik depopulacije, no čini se da je najvažniji.

Svi zadarski otoci, s izvjesnom iznimkom Silbe i Oliba, pružaju se paralelno s obalom. Svi imaju izdužen oblik i nisu naročito hipsografski istaknuti. Izravna posljedica ovakva reljefa i izduženosti jest da većina otoka stoji poput zida prema obalnom kopnu i gradu Zadru – s jedne strane, i prema otvorenom moru (kūlfu) – s druge. Ta je činjenica imala i pozitivnih i negativnih posljedica u procesu nastanjivanja, a od velike je važnosti i za život na njima; pozitivnih, jer su mnogi pōrti i ukupni akvatorij zaštićeni od udara najsnažnijih vjetrova (bure i juga);

5

Na koje se točno otoke odnosi sintagma "zadarski otoci", nije svaki put jednostavno odgovoriti. Definicija varira od epohe do epohe, od autora do autora. Ona ovisi i o gledištu s kojega se proučava problematika koja se istražuje. Povijesno gledano, u ovu bi skupinu, osim otoka koji su pripadali sada već bivšim općinama Zadar i Biograd, trebali ući još Kornati, Pag, Maun, Vrgada, a ponekad i Murter. Danas su Kornati i Murter u Općini Tisno, Pag i Maun u općini Pag, Vir u općini Vir, a Pašman i Vrgada u općini Pašman.

negativnih, jer je njihov smjer pružanja otežavao komunikaciju s matičnim gradom i kopnom. Isto tako, od iznimne je važnosti da se na većim otocima lanci vrhova pružaju u dva paralelna niza. Između ovih su nizova dobra kraška polja i lokve pa se upravo tu formirao najveći broj naselja. Potapanjem dolina zbog izdizanja morske razine u diluviju i poniranjem istočnojadranske obale danas, stvorile su se na krajevima ovih otoka najveće uvale na otočju (Telašćica, Velarska Vala, Luka – u prvim dokumentima o ribarstvu Molašćica; na Istu Široka i Koseraca; na Škardi Griparica; na Silbi Žalić; na Olibu Prezmul i Muala Slatinica; na Sestruncju Kavlin i Hrvatini). Ostale uvale, s jugozapadne i sjeveroistočne strane, mnogo su manje, ali zato vrlo brojne. Duljina obalne crte od približno 1.000 kilometara i visoki indeks obalne razvedenosti dovoljno govori o kakvoj je obali riječ.

Zadarski su otoci kroz čitavu povijest živjeli u čvrstoj simbiozi s Gradom i njih se ne može proučavati ni shvatiti odvojeno od Grada, kao što se ni Zadar ne može razumjeti bez njegova otočja.⁶ Upravo je nevjerojatno do koje se mjere to potvrđuje točnim – zbog ratnih nedaća – u trenutku dok ovo pišemo. Napućenost otočja uvijek je bila u velikoj mjeri vezana za događaje u Gradu i njegovu zaleđu. Na neki tužan način, depopulacija otoka svjedočila je o stabilnosti političke situacije na kontinentu.⁷

6

M. Suić, 1981, *Zadar u starom vijeku*, Filozofski fakultet Zadar, Zadar, str. 57-58, kaže: "Njihova je osnovna povijesna značajka da su uvijek bili kulturno i etnički integrirani sa susjednim kopnom, kao što su i svojom geološkom prošlošću dio zadarskog kopna, ali i Zadra samog. Za razliku od Kvarnerskih otoka (Krk, Osor, Rab) i srednjodalmatinskih (Vis, Hvar, Korčula), na zadarskom arhipelagu kroz milenijsku povijest nikada nije bilo nikakvog urbanog centra. Bio mu je dovoljan sam Zadar. U periodima velikih gibanja i previranja otoci su imali ulogu prirodnog zaklona i bez njih je povijesna uloga Zadra nezamisliva. (...) Tu se proces asimilacije odvijao u potpunom miru, nakon dužih predaha na kopnu, tu su starije baštine uvijek nalazile nasljednike koji su ih znali prihvatiti, te nije slučajno, na primjer, da je na otočju najbolje sačuvana najstarija toponomastička baština, kao što se tu najbolje održala i glagoljica i specifična otočna čakavština (...) Zadarski region sa svojim otocima bio je uvijek otvoren prema utjecajima izvana, njih su prve ozračile stare kulture mediteranskog bazena. No otoci su u isti mah odigrali u starijoj i novijoj prošlosti ulogu brane tuđinskom prodiranju na ovo tlo, kao višestruki niz međusobno gotovo spojenih prepreka. S druge strane, bez otoka je nezamisliv povijesni dominij na moru stanovnika zadarskog primorja. Otvoreno djelotvornim utjecajima što dolaze morskim putovima, otvarajući se prema svim inovacijama što su kroz dugu povijest putovale svjetskim rutama, otočje je agresivnom faktoru uvijek predstavljalo teško savladivu prepreku."

7

Od početka agresije na Hrvatsku, a posebno na Zadar i njegovo zaleđe, broj se djece u otočnim školama vanjskog i srednjeg niza gotovo učetverostručio (177 učenika 1990/91, 622 učenika na koncu 1993), a neke su nakon nekoliko desetljeća ponovno otvorene (Molat, Rava). Zbog važnosti fenomena dajemo usporedne podatke po školama. Prva brojka je za početak školske godine 1990/91, a druga za konac 1993. Božava 8:21, Brbinj 4:40, Ist 12:40, Olib 7:15, Silba 13:62, Veli Rat 2:10, Premuda 2:0, Sale 17:221, Iž 12:142, Rava 0:30, Molat 0:38; izvor: Sekretarijat društvenih djelatnosti općine Zadar. Ovi podaci i drugi, o izbjeglicama i prognanicima, na primjer, samo osnažuju već iznesenu tvrdnju da se zadarski otoci ne mogu ni na jednoj razini promatrati odvojeno od Grada, ali ni Grad odvojeno od njih. Žalosno je da se provjera tako evidentne istine mora očitovati na tako tragičan način.

Zadarsko je otočje specifično po tome što nema većih urbanih središta, niti u tradicionalnom smislu turistički atraktivnih naselja kao što imaju Hvar, Korčula, Brač ili Lošinj, koja su mogla oko sebe – što radi administrativnih funkcija, što radi manjih razvojnih programa – okupiti i zadržati jedan broj stanovnika. Na zadarskim su otocima, prije svega zbog male površine i specifičnog odnosa prema velikom i kroz povijest dominantnom središtu na kopnu, formirala isključivo ruralna naselja s pretežno ruralnim stanovništvom (situacija se mijenja po dolasku Venecije u naše krajeve, ali ne tako da bi se značajnije izmijenila i socijalna struktura stanovništva i način urbanizacije). U takvoj situaciji, uza sve poznate razloge: probijanje demografskog optimuma na početku XX. stoljeća, najezda filoksera, izlovljavanje ribljeg fonda, socijalistički koncept privrede, neodgovarajuća povezanost s kopnom, građanska nesigurnost i neravnopravnost, mali i udaljeni otoci našli su se prvi na udaru, prvi su doživjeli demografsku katastrofu. U zadarskom konkretnom slučaju to se ponajprije odnosi na vanjski otočni niz malih i udaljenih otoka (Škarda je već bez stanovnika, Premuda je na putu da joj se dogodi isto). Bolja je situacija zbog njegove veličine na Dugom otoku, a najbolja na onome koji je gradu najbliži, to jest na Ugljanu. Veličina otoka i njegova udaljenost od Zadra, činjenice su od prvorazredne važnosti za opstanak stanovništva na njima.⁸ Budući da veličina otoka i udaljenost od Grada predstavljaju konstante na koje se ne može utjecati, valja tražiti odgovarajuće postupke kojima bi se moglo popraviti teško populacijsko stanje. Ovaj rad smatramo prilogom tom traženju. Negativan migracijski saldo na pojedinim otocima vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka danas je takav da se gotovo sa sigurnošću može smatrati nepopravljivim. Potpuni gubitak fertilnog stanovništva ne omogućava više ni *status quo*, a kamoli oporavak.⁹

8

Kao ilustracija takvog stanja mogu poslužiti statistički podaci: Gustoća naseljenosti na svim zadarskim otocima vanjskog i srednjeg niza (11 nastanjenih otoka s 23 naselja) je 19,4 stanovnika na km², a na Ugljanu 114 km². Uspoređujući podatke iz prvog popisa stanovnika kapetana Zaharije Velaressa (1527) i one iz posljednjeg (1991) konstatiramo da je u osam otočnih naselja vanjskog niza prije gotovo četiri stoljeća živjelo više stanovnika nego danas. To su: Premuda, Škarda, Zapuntel, Bargulje, Molat, Dragove, Brbinj i Savar. Međutim, najrečitije karakterizira težinu stanja dobná struktúra stanovništva. Premda ne raspoložemo preciznim usporednim podacima, oni su implicirani u broju upisane djece u školskoj godini 1990. (Vidi prethodnu bilješku.)

9

U knjizi *Stanovništvo Dalmatinskih otoka* (Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1992) Ivan Lajić na strani 237, konstatira: "Ova hipoteza (...) pretpostavlja odlazak roditeljske i dječje generacije, a njezino praktično uporište nalazimo na primjeru nekih otočnih populacija koje su ostale samo na praroditeljskoj generaciji. Stoga se može pretpostaviti (jer egzaktnog odgovora nema) da na ovim relativno nenapučenim i izdvojenim ekumenama, emigracijski procesi iscrpljuju roditeljsku i dječju generaciju, što znači da se prihvaća mogućnost da, nakon umiranja praroditeljske generacije, otoci ostanu bez stanovništva."

NATUKNICE ZA IZRADU PROGRAMA

Iz ovoga, makar i sumarnog, pogleda na zadarske otoke, na njihov položaj, prirodne i kulturne vrijednosti te na demografska obilježja i specifičnosti, vidi se da pristup njihovoj revitalizaciji ne može biti deklarativan, niti se može izvoditi prema nekom unaprijed zacrtanom i za sve otoke univerzalnom modelu. On ne može biti jednak ni onome koji bi bio izrađen za druge jadranske otoke. Štoviše, on u načelu ne može biti istovjetan ni za sve otoke u skupini, jer su razlike koje na primjer postoje između otoka vanjskog i srednjeg niza, s jedne strane, i unutarnjeg, s druge, takve naravi da ih se ne može jedinstveno tretirati. No, unatoč svim razlikama postoji nešto zajedničko što ih čini drukčijima od ostalih jadranskih otoka, a što smo pokušali skicirati u dosadašnjem izlaganju: velika razmrvljenost arhipelaga, mnogo malih nastanjenih otoka, velika ovisnost o gradskom centru na obali, polikulturalnost u djelatnostima, izrazito mali broj aktivnog stanovništva ...

Cilj koji se postavlja i koji traži odgovor na sva pitanja koja izviru iz takvog stanja jest: pronaći metode i postupke revitalizacije i zaštite zadarskih otoka. Izvan je svake sumnje da za jednu tako kompleksnu prostornu i društvenu sferu nije moguće u ovakvom radu dati definitivne prijedloge. Pogotovo je to teško pojedincu, ma kako emotivno bio vezan za otoke i ma kolike bile njegove znanstvene kompetencije u pojedinom području. Na drugoj strani, očekivanja da se stvore kompetentni interdisciplinarni timovi, čine se dalekima i teško ostvarivima. No, sigurni smo da će do formiranja takvih timova ipak jednom doći. Ako ovaj pokušaj predstavlja prilog tom idealu, onda se trud oko njega ne čini uzaludnim. Ne osporavajući dosadašnje napore pojedinaca i pokušaje revitalizacije pojedinih jadranskih otoka, smatramo da smo, kada je riječ o zadarskima, na potpuno nedirnutom terenu. Zbog toga bismo – pokušavajući se odrediti prema postavljenim pitanjima bez praktične elaboracije – ovaj prvi korak nazvali filozofijom otočnog prostora (ovdje se, razumljivo, misli na zadarske otoke, no on se *mutatis mutandis* može primijeniti i na druge, a prije ostalih na šibenske).¹⁰

Otocima se ne može pristupiti na isti način kao što se pristupa prostoru kontinentalnog dijela Županije, posebno onom gradskom i prigradskom dijelu. Iz najjednostavnijeg razloga što ti prostori po svom ustrojstvu nisu jednaki. Što to znači? To znači da se ni administrativno, ni fiskalno, ni komunalno, ni glede prometne i druge povezanosti, sustava usluga, kulture i školstva, prema otočanima ne može postupati kao prema građanima, recimo Poluotoka ili Dikla, bili oni profesionalni ugostitelji ili školska djeca. To dalje znači da ona županija koja želi imati napućene otoke u sastavu svog teritorija (na višoj razini to vrijedi za Republiku Hrvatsku), takvu posebnost mora uzeti u obzir. Ona mora svoje građane tako fiskalno opteretiti da oni u prostorno povoljnijem položaju pomažu

¹⁰

No nikako na Kornate, jer oni predstavljaju posebnu i po mnogočemu specifičnu cjelinu, pa im treba pristupiti s potpunim uvažavanjem tih specifičnosti.

onima koji u takvom položaju nisu, sve do onoga dana kada će se taj nerazmjer poništiti. Budu li oni s kopna smatrali da su takvom politikom oštećeni, trebaju se usmjeriti prema prostoru koji nije u takvu položaju – to jest prema otocima¹¹ (interpretaciju ovakvih modaliteta treba tražiti od pravnika i financijskih stručnjaka).

VRAĆANJE STANOVIŠTVA

Treba uvijek imati na umu da su zadarski otoci u trenucima svoje intenzivne napučenosti *de facto* probijali demografski optimum. Depopulacija nije, dakle, samo posljedica već spomenutih objektivnih okolnosti nego i jednostavne činjenice da je na zadarskim otocima na početku XX. stoljeća živjelo više stanovnika no što su ih oni objektivno mogli hraniti. Stoga programi koji govore o povratku ne mogu biti samo nostalgična želja za napuštenim otocima već na činjenicama elaborirana projekcija s potpunim poznavanjem stanja u prošlosti i sadašnjosti. Taj *come back* ne može biti mehaničkog karaktera. Dugo se mislilo da se izgradnjom tvorničkih ili turističkih kapaciteta može vratiti stanovništvo na otoke. Nije dovoljno uvećati broj stanovnika pod svaku cijenu, jer takvo povećanje pretpostavlja dovođenje drugog stanovništva, a ne povratak otočnog. Posljedice takvog dovođenja pokazale su se problematičnim na više razina.¹² Prirodni položaj i resursi mogli bi u budućnosti postati izazov brutalnim i neprimjerenim projektima čija bi realizacija ovisila o velikom broju radnog stanovništva koje na otocima jednostavno ne postoji, pa bi njegovo naglo dovođenje moglo izazvati velike demografske poremećaje.

Zato smatramo da se demografska i gospodarska revitalizacija moraju provoditi postupno, gotovo individualno, bez demagogije, naglih skokova i poremećaja i da se u projekcijama revitalizacije mora polaziti od postojećeg stanja, lokalnih i pojedinačnih inicijativa i pokušaja. Zadatak je Republike, Županije te otočnih općina i njihovih djelatnika da takvim inicijativama stvore pravne pretpostavke. Zauzimanje za ovakav stav nije u proturječju sa željom da jednog dana vidimo bogate i aktivnim stanovništvom napučene otoke. Naša je želja samo da ta

11

Općenito uzevši, ovaj problem se ne odnosi samo na otoke, već i na veliki broj sela kontinentalnog dijela Županije. Smatramo da se pritisak na grad može zaustaviti davanjem prednosti selu (bilo ono na otoku ili na kopnu). Davanje prednosti selu pretpostavlja da se seljacima osigura jednak, ako je moguće i viši, životni standard, a to znači prednost u svim vitalnim segmentima života: povezanost, komunikacije, energetika, voda, kultura, školstvo, itd. Dokle god bude jednako skupo živjeti u selu i u gradu, selo će biti u gradu, a grad nigdje. Jednom riječju, u svim programima, razumnu prednost treba dati selu, odnosno otoku kada je to selo na otoku.

12

Ilustrativan je primjer tvornice ribljih konzervi u Salima, koja je tamo smještena logično i koja predstavlja kontinuitet salske ribarske tradicije. No, demografski i sociološki aspekti dovođenja stanovništva s obale nisu se pokazali tako sretnim rješenjem. Problemi brodogradilišta u Lamjani (Ugljan) nisu u svemu iste naravi, ali je očito da izbor ove lokacije nije na demografskoj razini bitno utjecao na promjenu stanja.

napučenost ne bude odraz nekog naglog programa, privremenog ili demagoškog karaktera, s nesretnim ljudima u pozadini.

ZAŠTITA OKOLIŠA

Velika briga (ponekad i moda) za okoliš ne može i ne smije prijeći u demagogiju. Prijeko je potrebno svagda i na svim razinama štiti prirodu i posebitosti prostora, sve različitosti koje zadarske otoke čine upravo onim što oni jesu. To je njihova temeljna prednost i osnovni zalag njihove budućnosti. No, ne mogu se u ime ekologije i zaštite prostora prekinuti svi demografski i gospodarski procesi. Posebno se to ne smije činiti općenitim zabranama na neodređeno vrijeme. Mora se i može naći točna mjera i ravnoteža između realnih potreba otočnog stanovništva i brige za zaštitu otočnog prostora. Valja na ovom mjestu konstatirati da, što zbog objektivnih razloga (slabog interesa za otoke), što zbog značajne kulturne razine otočana, zadarski otoci¹³ i danas udovoljavaju visokim ekološkim standardima.¹⁴

VEZA GRAD-OTOCI

U svakom slučaju, jedno od najtežih otočnih pitanja jest pitanje povezanosti s Gradom. Pomisao da nepostojanje dobrih veza s obalom može zadržati ljude na otocima, potpuno je apsurdna. Izravna posljedica takvoga stava jest odlazak bez povratka.

Neodrživ je sadašnji monopolistički status Jadrolinije sa sporim i starim brodovima i isto tako tromom organizacijom. Budući da se putničkim brodovima na otoke ne mogu (i ne smiju!) prevoziti sve vrste tereta, potrebno je uz putnički promet razmišljati i o teretnom. To u načelu znači da bi vezu s otocima – pogotovo onim udaljenim u srednjem i vanjskom nizu – trebali održavati brzi brodovi, u svakom slučaju mnogo brži od današnjih, a teretnu vezu – ili specijalizirani prijevoznici, koje treba subvencionirati i omogućiti im prostor za utovar, ili mali trajekti (desantnog tipa), koji bi po određenom redu opsluživali otoke. Osim toga, ovakvi bi se brodovi mogli koristiti za intervencije pri gašenju požara, za odvoz smeća, specijalizirane tipove opskrbe, itd. ...

13

Nije slučajno da se upravo na otocima nalaze tri nacionalna parka (Kornati, Mljet i Brijuni) i jedan Park prirode (Telašćica). Zbog toga se ponekad čine neutemeljenim prozivanja otočana na čuvanje prirode, tim više što ti pozivi često dolaze od ne-otočana, a najčešće od onih koji su značajno sudjelovali u onečišćenju okoliša na drugim točkama. Svaka demagogija, pa tako i ekološka, u svojoj je biti opasna.

14

Svaka intervencija u neizgrađenom prostoru narušavanje je prirodnog stanja stvari. Ako bi prirodno stanje rigorozno i bez ostatka uvijek i svugdje poštovali i branili, za ovu civilizaciju na Zemlji više ne bi bilo mjesta.

Iako na izgled sekundarnog karaktera, za cjelovitu prostornu integraciju važno je i povezati otok s otokom i dužjadranskim linijskim koridorom¹⁵. U tom kontekstu valja razmišljati o punom uključivanju zadarskih otoka u međunarodni trajektni promet, prije svega sa susjednom Italijom (današnja veza Dugog otoka s Italijom jednom tjedno u sezoni daleko je od dovoljnog). Nije nužno da turisti iz Italije ili drugih zemalja dolaze na primjer na Dugi otok preko Zadra kada je to moguće učiniti izravnim uključanjem Dugog otoka u trajektni promet. Ako sadašnja trajektna pristaništa ne odgovaraju takvoj svrsi, treba razmišljati o izgradnji jednog većeg na sjeverozapadnom rubnom dijelu Dugog otoka (naš je prijedlog uvala Zagračina, NW od Božave). Tako bi se, uz već postojeću Silbu, dobio još jedan međunarodni trajektni punkt na Otočju. Uz male organizacijske zahvate, sa Silbom bi se mogli sekundarno povezati susjedni Olib, Premuda, Škarda i Ist, a s Dugim otokom Molat, Zverinac, Rava, donekle Sestrunj i Iž.

Konačno, iako bitno različita od prethodne dvije, neizmjereno je važna integracija čitavog prostora jednog otoka dobrim seoskim (otočnim) putovima, koja bi omogućila svakom stanovniku da do svog posjeda dođe suvremenim prometnim i tehničkim sredstvima (moto-kultivatorima, poljoprivrednim strojevima, kad zatreba i vozilima za gašenje požara). Takvi putovi već postoje na otocima, njih samo treba urediti i održavati. Ne smije se nikada zaboraviti da je otočno stanovništvo privredno svestrano (i ribari, i težaci, i poljoprivrednici ...), a da očuvanje, makar i rudimentarne poljoprivrede, nije izgledno bez uređenja otočnih putova.

Pitanje organizacije prometa s otocima po logici stvari nije samo otočno pitanje. Ono najizravnije zadire u organizaciju prometa u samom Gradu. No, ukupnost neriješenih prometnih problema u Zadru izlazi iz okvira ovog razmatranja. U svakom slučaju, čini se neprijepornom nužnost izgradnje jednog trajektnog pristaništa izvan grada (prema našem mišljenju na lokaciji Sveti Kliment). S druge strane, treba napraviti sve da se putnički promet (bez trajektnog) i dalje zadrži u Gradu.

USLUGE I OPSKRBA

Ako je skupo osigurati postojanje svih vrsta usluga na svim otocima samo stimulacijama, onda to treba učiniti ambulantno, brodovima. To je posebno nužno učiniti za naftne derivate. Danas na svim zadarskim i šibenskim otocima vanjskog i srednjeg niza postoji samo jedna benzinska crpka (i to na najvećem otoku). U ljetnim mjesecima, kada je potreba i domaćeg svijeta i nautičara za

15

Prvo, takva se povezanost uklapa u onaj tip jadranske orijentacije koji nije usmjeren samo prema Zagrebu. Drugo, pokazalo se za trajanja rata, neposrednih napadaja na Zadar i presjecanja jadranske ceste, od kolike je ona važnosti. Treće, takve veze su u prošlosti postojale. Gotovo da nema otoka na Jadranu koji nije bio povezan s najudaljenijim hrvatskim i talijanskim gradovima na obali ili otocima.

naftnim derivatima najveća, treba organizirati ploveću crpnu i plinsku stanicu. U zimskim se mjesecima takve usluge mogu osigurati periodično, prema unaprijed ustaljenom redosljedu. Brod-prodavaonica mogao bi se koristiti i za druge usluge: robu široke potrošnje, namirnice, razne servise: vodoinstalaterske, elektroničke, mehaničke, itd. ... Isto bi se načelo moglo primijeniti i na primarnu medicinsku zaštitu, što bi vjerojatno bilo i jeftinije i djelotvornije od dosadašnjeg modela. Zatim, na one općinske usluge koje se mogu dislocirati iz Grada.

Broj odlazaka i dolazaka znatno bi se mogao umanjiti kada bi na kopnu postojao, uvjetno nazvan, "Otočni distributivni centar" – agencija za opskrbu, pružanje usluga i obavijesti otočanima. Postojanje takve agencije pretpostavlja izgradnju dobre telefonske mreže na otocima, ali i uključivanja otoka u jedinstveni računalni sustav Županije. Iako je stanje u telefoniji mnogo bolje nego prije, ono još nije zadovoljavajuće i HPT mora svim sredstvima (stimulacijama prije svega) pomoći da se ono što hitnije dovede do optimalne razine. Praktično to znači da bi otočani sve relevantne obavijesti, rješenja, potvrde, izvode i ostalo, mogli dobivati telefonom odnosno faksom. Osim toga, Centar bi se mogao osposobiti za nabavu tražene robe i osiguranje njezina prijevoza do naručitelja na otoku. Ako bi za takvu robu još postojale fiskalne i druge olakšice o kojima smo govorili na početku, onda bi se u velikoj mjeri olakšao život otočanima i isto toliko umanjila potreba za dolaskom u Grad.

SIGURNOST I ZAŠTITA

Sigurnosti života na otoku treba posvetiti najveću moguću pozornost. Tu prije svega mislimo na osiguranje uvjeta za hitne intervencije, kako morskim tako i zračnim putem. Dokle god otočani, pogotovu oni s vanjskog niza, ne budu potpuno uvjereni da ih se u svakom trenutku može zaštititi i provesti u Grad, dotle će jedna od karika otočne stabilnosti biti trajno napuknuta. U tom smislu svaki nastanjeni otok mora raspolagati s heliodromom (što nije ni skupo ni problematično). Čini se da ne treba graditi aerodrome na ovako malim otocima (takvi prijedlozi postoje za Dugi otok). Tim više što su razmjerno blizu kopna i što na kopnu postoji zračna luka kojoj prirodno konvergiraju i zadarski otoci. Zračna luka u Zadru može svojim uslugama (do rata je to u velikoj mjeri i činila) servisirati i avione i helikoptere za potrebe otočnih programa (protupožarna izviđanja, transport bolesnika, poslovi obalne straže, nadziranje zagađenosti mora, itd. ...) a u budućnosti može se koristiti i u komercijalne svrhe (panoramski letovi, letovi za potrebe snimanja iz zraka itd.).

GOSPODARSTVO I PROSTORNO PLANIRANJE

Izjesno je da će u novonastalim političkim prilikama zanimanje za otoke rasti. Ono će rasti i iz sasvim gospodarskih razloga, prije svega turističkih, uz ostalo i zbog toga što je turizam zasnovan na mastodontskim hotelima i turističkim naseljima počeo posustajati pred individualnim načinima organizacije

ljetovanja. Bez znanstvenih i socioloških pretenzija analize, sigurno se može konstatirati da se takvim procesima i trendovima duguje nagli razvoj nautičkog turizma, seoskog (agro)turizma, planinskog turizma, kulturnog, studentskog itd. Skroman dokaz koji ide u prilog takvim razmišljanjima jest i činjenica da su se na našoj obali pred rat sve manje gradili veliki hoteli, a sve više manje jedinice (apartmani) unutar većih turističkih naselja, koja su težila da se svojim izgledom i organizacijom oslone na mediteranski način građenja i života.

Iako je trijadu otočnog gospodarstva u prošlosti činilo ribarstvo, poljodjeljstvo i stočarstvo, započet ćemo s onom granom od koje se najviše očekuje u budućnosti, a to je turizam. Tim prije što on na izravan ili neizravan način može uključiti i tri ostale grane.

TURIZAM I NAUČKI TURIZAM

Dugo se poimanje razvoja turizma vezivalo jedino za prirodne ljepote i nemilosrdno korištenje prirodnih resursa (prije svega uvala), s jedne strane, i za izgradnju velikih hotela s velikim brojem uposlenih, s druge. Trenutak je da se kaže da takva razmišljanja nisu mimoišla ni odgovorne ljude na zadarskim otocima i u Zadru.¹⁶ Danas je potpuno jasno da se zbog općih turističkih trendova u svijetu, zbog malog broja aktivnog otočnog stanovništva, a i zbog činjenice da je prostor zadana kategorija i da se ne može "trošiti" po volji, valja odreći takvog načina mišljenja. Općeniti pristup turističkom procvatu mora počivati na odgovornom pojedincu i pomoći koja mu se može pružiti da upravo on, a ne neki apstraktni hotelijer, postane bogatiji, ili bogat. To znači:

- da treba osujetiti izgradnju mastodontskih hotelskih naselja po najljepšim uvalama;
- da svaka izgradnja u zasad neurbaniziranim uvalama može biti samo takva da upotpuni, dopuni i osigura siguran priljev gostiju u zone postupne turističke izgradnje;
- da te zone turističke izgradnje budu prije svega postojeća naselja na otoku. Treba nastojati da se postojeći objekti (privatne kuće i budući pansioni) uredi do najviših standarda, da se izgradnja odvija u naseljima, po mogućnosti interpolacijom ili na rubnim površinama naselja, da se ne izlazi iz zadanih okvira tradicionalnog otočnog graditeljstva. Takvim pristupom koristila bi se i unapređivala postojeća infrastruktura i učinio kvalitetnijim život otočana tijekom čitave godine, a ne bi se umanjila kvaliteta boravka gostiju;
- da se unutar ovog općeg smjera pokuša izraditi pilot-program uređenja za turističke svrhe – adaptacijom do razine najviših standarda – jednog napuštenog ili djelomično napuštenog naselja na otocima. Takvih je naselja

16

Osobno sam kao općinski dužnosnik u prvoj demokratski izabranoj vlasti sudjelovao u razgovorima u kojima se predlagala izgradnja "turističkih naselja" s 20.000 postelja u Solinama, odnosno 3.000 u Čušćici na Dugom otoku.

danas nažalost mnogo i njihov je izbor samo pitanje načela kojima bi se rukovodio program. Uvjereni smo da bi se za takav kvalitetno izrađen program dobila potpora i međunarodnih institucija (možda i iseljenika iz otočnog naselja).

Atraktivne uvale ili barem najveći dio njih i primorski pojas najbolje će sačuvati svoju privlačnost ako ostanu onakve kakve jesu, uređene i urbanizirane do onog minimuma koji jamči elementarni komoditet gostima. Izgradnja velikih turističkih naselja u najljepšim uvalama kontradikcija je, jer se takvim pristupom poništava upravo ono što predstavlja najveću vrijednost i najveću specifičnost otočnog prostora: netaknuta priroda i čisto more.

Kako su zadarski otoci zbog postojanja određenog broja izrazito privlačnih uvala i blizine Kornata iznimno zanimljivi nautičarima, valja tom pitanju pristupiti s najvećom ozbiljnošću i iz tog pristupa izvući najveću moguću korist. Općeniti stav može biti identičan onome koji se predlaže za regulaciju odnosa u čitavom turističkom kompleksu.

U načelu, nije potrebno graditi turističke lučice izvan naselja. To znači da je jedini pravi put poštivanje kontinuiteta u izgradnji ili dogradnji postojećih lučica (porata). To se pravilo ne smije slijepo provoditi kada sve objektivne činjenice govore u prilog izgradnje na novim lokacijama. Na ovaj se način mora razmišljati iz sljedećih razloga:

- postojeći porti/lučice u većini su slučajeva izgrađene na maritimno najpovoljnijim lokacijama u naselju ili u njegovoj blizini;
- izgradnja lučica izvan naselja zahtijevala bi značajne intervencije u prostoru, narušila bi okoliš i poskupila izgradnju.

Budući da su svi zahtjevi u izgradnji priobalnog pojasa vrlo skupi, jedno od mogućih rješenja jest organizacija dobro uređenih sidrišta po uvalama. Opskrba plovila mogla bi se vršiti ambulantno, već spomenutim brodovima-prodavaonicama.

RIBOGOJILIŠTA

Tradicionalne oblike ribarskog privređivanja na otocima ne bi trebalo bitno mijenjati, a novi oblici (ponajprije ribogojilišta) ne bi smjeli negativno utjecati na postojeće načine ribolova, niti im smetati.

Kada je riječ o ribogojilištima, važno je napomenuti da ona u budućnosti moraju biti jedan od stupova prehrambenog sustava zemlje. Ona će biti, osim toga, uza sve zamjerke i slabosti koje im se mogu uputiti, dobar i siguran način vezivanja mladog aktivnog stanovništva za otoke, s jedne strane, i razmjerno siguran izvor prihoda, s druge. Ako je temeljni pristup razvoju i revitalizaciji zadarskih otoka oslanjanje na tradiciju i njezino usavršavanje u današnjim uvjetima (za nas to nije sporno), onda valja reći da se riba uzgajala na zadarskim otocima kroz čitavu njihovu povijest, od antike do danas. Tragovi se i danas vide na Dugom otoku: Mala Proversa, saulari i vivariji u Jazu i Savarskoj vali, mostići u Velarskoj vali, na

Sestrunju, Molatu, Zverincu itd. Nije slučajno da je zadarski Cenmar i danas vodeća tvrtka na tom području.

Osim pravnog statusa i kompetencija glede odobrenja lokacija i izvlačenja profita, najdelikatnije je pitanje izbora samih uvala. Po našem mišljenju, prije nego je potrebno – nakon konzultiranja stručnjaka – izvršiti identifikaciju svih lokacija koje dolaze u obzir, a potom selektivno, načelom "što manja šteta, a što veća dobit", odrediti one koje će se iskorištavati. Bez posebne upućenosti u problematiku teško je dati prijedloge, ali je nedopustivo osporavanje ovakvih programa na neodređeno vrijeme. Redovito se to čini u ime ekologije, ali isto tako redovito bez valjanih pokazatelja i načelnog stava prema tom pitanju.

POLJOPRIVREDA

Nekada je poljoprivreda bila prva grana otočnog gospodarstva. Zajedno sa stočarstvom i kasnije ribarstvom predstavljala je temelj opstanka otočana. I danas pogled na zapuštena polja i krčevine o tome neprijeporno svjedoči. Kada je riječ o poljoprivredi, treba uvijek imati na umu da je otočno gospodarstvo komplementarno, pa su zato razgovori o neprofitabilnosti poljoprivrede, iako u velikoj mjeri točni, ipak na koncu površni. Istina je, naime, da gotovo nijedna zadarskootočna obitelj ne živi samo od poljoprivrede, ali je isto gotovo sigurno da nema obitelji koja ne obrađuje barem dio svojih površina. To znači da osim emocionalnog odnosa prema vlastitom posjedu postoje i neki drugi, interesni razlozi. Pokazalo se u ovom ratu – nakon posustajanja turizma – da su prirodni prihodi itekako značajni činitelji stabilnosti.

Zbog depopulacija otoka i negirajućeg odnosa prema seljacima i poljoprivredi u socijalizmu, ona je bez zaštite i potpore, od glavne djelatnosti u prošlosti, postala komplementarnom. Teško je moguće, a u suvremenim okolnostima to nije ni nužno, bitno mijenjati njezin status. Nova tehnička sredstva omogućuju da se i s manje rada obrade mnogo veće površine. Osim toga, gotovo da nema domaćinstva na otocima, kojima bi poljoprivreda bila jedini izvor prihoda. Zato valja raspravljati o njezinu unapređenju:

- uređenjem lokalnih puteva i uređenjem zapuštenih lokava;
- mijenjanjem kultura (zamjenom postojećih konjunkturnijima ako za to postoje uvjeti);
- izgradnjom novih organizacijskih oblika (stvarne poljoprivredne zadruge istinskih subjekata), prosvjećivanjem i instruiranjem zainteresiranih poljodjelnika;
- organiziranjem seoskog turizma (berba grožđa, maslina, višanja, npr.), koji upravo na otocima, u sprezi s ribolovnim turizmom, ima sve uvjete za uspjeh, i to u mjesecima kada nema "redovnih" turista;
- organiziranjem proizvodnje i prodaje zdrave hrane, ljekovitog i aromatskog bilja u posebnoj ambalaži i s posebnim, karakterističnim otočnim oznakama.

ŠKOLSTVO I KULTURA

Ovdje treba ponoviti uvodnu konstataciju da svi građani Republike imaju jednaka prava na svim točkama nacionalnog teritorija. Pravo na obrazovanje sigurno je jedno od najvećih dostignuća suvremene civilizacije i ono se ne može odreći građanima ni pod kojim izgovorom. Ponajmanje onim da je održanje nastave na otocima – zbog malog broja učenika – skupo. Istina je da u pojedinim naseljima vanjskog niza otoka postoji ponekad samo jedno, ili čak nijedno, dijete školskog uzrasta. No, to ne može biti razlogom da se i dijete i roditelji dovode u Grad radi njegova školovanja, a još manje da se nastava uopće ne održava. Glede toga vrlo je instruktivan primjer Crkve, koja ni u jednom trenutku – a često u mnogo nepovoljnijim ujetima prošlog sistema – nije ostavila vjernike na udaljenim otocima bez službe Božje i sakramenata.

Školski i kulturni program na otocima ne može počivati na mehaničkom načelu: ima djece – nema djece (u tom kontekstu treba postaviti pitanje bi li baš sva djeca i roditelji krenuli prema Gradu da su pouzdano znali da će se nastava na otoku održavati bez obzira na broj učenika?). Treba, dakle, krenuti od načela da škola na otoku mora djelovati bez obzira na broj djece, pa čak i onda kada ih uopće nema. Kada ih nema, zato jer je to garancija da će ih biti i zato što je škola jedina institucija na otoku koja može preuzeti brigu o svim kulturnim i informativnim potrebama otočana. Zato u škole na otocima treba slati (prema posebno sačinjenom programu)¹⁷ mlade i ambiciozne ljude, po mogućnosti mlade parove, posebno stimulirane i osposobljene za ovakav način života. Olakotna je okolnost takvog programa što sva naselja posjeduju školsku zgradu. Istina, te su zgrade u teškom stanju, a ponekad i pravno nedefinirana vlasništva, ali to nije i ne smije biti zapreka. Uostalom, pokazalo se u ovim ratnim danima da one mogu funkcionirati i takve kakve jesu.

URED ZA OTOKE

Budući da bi buduća škola morala biti i nukleusom kulturnog i informativnog života, pomoć koju je dužan pružiti Grad mora biti golema. Organizacijski se može ponoviti onaj model koji je predložen za opskrbu. U Gradu mora postojati Ured (agencija), zajedno s onom za opskrbu ili izvan nje, koji će brinuti o otočnim kulturnim programima. Iz toga bi se Ureda koordiniralo kulturne i druge programe, slalo ambulantne predavače, organiziralo gostovanja istaknutih kulturnih djelatnika i znanstvenika, uz pomoć ljudi na terenu organiziralo projekcije, izložbe, predstave itd. Postojanje jednog broda-knjižnice,

¹⁷

Takav program postoji za zadarske otoke. U njegovoj izradi osobno sam sudjelovao. Provjeravali smo njegovu vrijednost na terenu zajedno s tadašnjim pomoćnikom ministra za školstvo gosp. Težakom. Danas se nalazi u Ministarstvu prosvjete i kulture...

broda-istraživačkog instituta, broda-dvorane ili svega zajedno u samo jednom brodu, imperativ je difuzije kulturnih programa po otocima.

Sve značajnije kulturne događaje koji se mogu dislocirati, djelomično ili potpuno, treba izvoditi na otocima, makar i uz manji broj korisnika.

Mogući prigovor da je neekonomično izvoditi skupe kulturne, obrazovne i sve druge programe za mali broj korisnika neosnovan je i treba ga odbaciti. On bi bio jednak prigovoru da je neracionalno imati veliki broj otoka i da je lakše gospodariti zemljom koja ih ima manje ili ih uopće nema. Ljudima i prostorom ne može se licitirati. Treba prihvatiti i jednu i drugu danost kao polazišta prema kojima ćemo se ravnati. Obrnuto, naime, nije moguće, jer su onda posljedice onakve kakve danas imamo. Naime, dugo se pristupalo otocima kao nužnom zlu. Svojim smo očima čitali otočni projekt razvoja, kojemu je polazište bilo izumiranje stanovništva. Obveza je političke zajednice da se o otočanima dostojno brine, budući da je Republika Hrvatska integralni prostor, na svakoj svojoj točki jednako zaštićen, s jednakom građanskom, pravnom i egzistencijalnom sigurnošću svih građana i svih društvenih slojeva, bez obzira na troškove i poteškoće koje takav pristup traži. Treba se podsjetiti da je malo zemalja u Europi koje nisu imale svoj *mezzogiorno*, svoje zapuštene otoke ili planine, ali je isto tako malo zemalja u Europi, barem u onoj na koju se želimo ugledati, koje se s tom činjenicom nisu suočile kao sa svojim prioritetom (Alpe, Sicilija, Languedoc itd.)

Moderno gospodarstvo, zasnovano na visokom stupnju tercijarnih djelatnosti i poštivanju ekoloških standarda, moći će na otočnom prostoru naći plodno tlo. Sigurno je da je budućnost gospodarstva na otocima (ako se izostavi prijeko potrebna infrastruktura) u malim jedinicama, zasnovanim na povezivanju i interakciji s prirodnom i kulturnom baštinom. Kulturni je turizam neke zemlje izbacio u sam vrh svjetskog turističkog privređivanja (Francuska). Drugima je sve teže pod bremenom teških turističkih kompleksa, betonirane i rasprodane obale (Španjolska). Nije teško predvidjeti dan – nakon što se na svjetskoj sceni pojavimo s dobrim i inventivnim otočnim programima – kada će po našim tihim selima, ali samo dok budu takva, odnosno ako ih uspijemo sačuvati takvima, stolovati sjedišta svjetskih kulturnih agencija, kampusi svjetskih sveučilišta, centri za tečajeve uglednih sportskih i kulturnih institucija, rezidencije najvećih svjetskih banaka i biznismena.

ZADAR ISLANDS – POINTS FOR A REVITALISATION PROGRAMME

Vladimir Skračić

Faculty of Philosophy, Zadar

Zadar islands differ in many ways from the rest of the Adriatic islands: in their size, number of inhabitants and settlements, lack of a town centre on an island, and in the large number of small uninhabited islands. Their revitalisation presupposes the removal of the causes which have led to regression, and respecting the new conditions in which the revitalisation process is to develop. Non-aggressive, island-adapted tourism (nautical tourism in particular) should be promoted, individualised development programmes should have a priority while programmes implying abrupt import of a large number of new islanders should be avoided. In addition, the island environment should not be protected by mere restrictions but rather by rational planning.

DIE INSELN VON ZADAR – STICHWÖRTER FÜR DIE AUSARBEITUNG DES WIEDERBELEBUNGSPROGRAMMS

Vladimir Skračić

Die Philosophische Fakultät, Zadar

Die Inseln von Zadar unterscheiden sich in vielerlei Hinsicht von den anderen adriatischen Inseln: durch die Oberfläche, die Zahl der Einwohner und der Ortschaften, das Nichtvorhandensein der Stadtzentren auf der Insel und durch die große Zahl der kleinen, nicht bewohnten Inseln. Die Voraussetzung für ihre Wiederbelebung ist, die Ursachen, die zur Regression geführt haben, aufzuheben, und die neuentstandenen Bedingungen, in denen die Wiederbelebung zu vollziehen ist, zu beachten. Die Verkehrsverbindungen sollen verbessert, die Verbindungen für den Frachtverkehr, Schiffe-Geschäfte und kulturelle und sanitäre Einheiten auf den Schiffen eingeführt und in Zadar ein distributives Inselzentrum organisiert werden. Man soll den der Insel angemessenen, nicht aggressiven Tourismus, besonders den nautischen und die individuellen Entwicklungsprogramme fördern und vermeiden, eine größere Zahl neuer Insulaner unbesonnen anzusiedeln. Die Inselumwelt soll dabei nicht nur durch Verbote sondern auch durch ein rationelles Planen erhalten werden.